

Vazos namas Merkinėje: galimybė atgimti

ŽYGMANTAS BURŽINSKAS

2017-01-31 11:30

Pastato vaizdas šiandien./Žygimanto Buržinsko nuotrauka

Merkinės miestelio centre buvęs burmistro namas, kuriame mirė Lietuvos bei Lenkijos valdovas Vladislovas Vaza, laukia investuotojo, sugebančio pastatui grąžinti ankstesnę didybę. O tai įmanoma ne tik patalpas pritaikant maitinimui ir apgyvendinimui, bet ir išlaikant istorijos dvelksmą, kuris leistų tikėtis dar didesnės turistų traukos.

Vienas žymiausių XIX amžiaus Lietuvos ir Lenkijos šviesuolių Vladislovas Sirokomlė, apsilankęs Merkinėje 1860 metais, rašė, kad čia jau nėra ankstesnės didybės pėdsakų. Tačiau visi keliautojai, kurie bent kiek domėjosi krašto istorija, griuvėsiais virtusioje Merkinėje visada norėdavo pamatyti miesto centre esantį apleistą ir nykstantį pastatą, kuriame mirė Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Vladislovas Vaza. Jo širdis palaidota Vilniaus katedros požemiuose, o kūnas – Krokuvos Vavelyje.

Pastatui, kuris bėgant šimtmečiams ne kartą buvo perstatytas bei nuniokotas ir kurio aukso amžius, rodė, pasmerktas užmarščiai, pagaliau atsirado proga naujai atgimti ir tapti valstybingumo bei karališkos miesto praeities simboliu.

Paminklas Vazai

Neseniai į susitikimą su Merkinės gyventojais atvykęs Varėnos rajono savivaldybės meras Algis Kašėta gyventojus informavo, kad netrukus bus ieškoma investuotojo, kuris koncesijos būdu perimtų šį istorinį pastatą ir prikeltų naujam gyvenimui pritaikydamas jį maitinimo bei apgyvendinimo paslaugoms. Investuotojo bus ieškoma ir ne mažiau įspūdingai Merkinės dvarvietei, esančiai šalia Merkinės piliakalnio – iš čia atsiveria puikus vaizdas į Merkio ir Nemuno santaką.

Pastatas, kuriame mirė Vladislovas Vaza, yra praradęs detalesnius stiliaus požymius, tačiau restauravus ir atkūrus pirminę išvaizdą statinys galėtų tapti viso krašto vizitine kortele, būtų plačiai lankomas turistų ne tik iš Lietuvos, bet ir iš Lenkijos. Juolab kad valdovo atminimo įamžinimas Merkinėje jau sulaukė teigiamo visuomenės atgarsio.

Merkinės krašto muziejus renka aukas, už kurias miestelio aikštėje bus pastatytas paminklas – valdovo Vladislovo Vazos biustas. Iš reikalingos 5 tūkst. eurų sumos jau pavyko surinkti bene pusę.

Burmistro namas

Pastato istorija iki šiol buvo gana miglota. Apie statinį, neturint susistemintų istorinių žinių, kalbėta įvairiai. Kai kurie tyrinėtojai apsiribojo pastaba, kad šis pastatas veikė kaip smuklė ir kad, be Vladislovo Vazos, čia Šiaurės karo metais taip pat buvo apsistoję Švedijos karalius Karolis XII bei Rusijos caras Petras I. Tačiau tokią informaciją reikėtų vertinti kritiškai. Peržvelgus miesto magistrato knygų įrašus bei kitą inventorinę medžiagą, ryškėja kiek kitokia pastato funkcija, bent jau miesto klestėjimo laikais.

Analizuodami istorijos šaltinius neaptikome jokių užuominų į tai, kad pastatas priklausytų valdovui nuosavybės teise. Nežinomos ir aplinkybės, kodėl valdovas pasirinko būtent šį pastatą savo rezidavimui, turint omenyje tai, kad Merkinėje stovėjo karališkas dvaras ir gana prašmatnūs mediniai rūmai. Tai, kad

Vazos namas XIX amžiaus viduryje. Juozapo Ignoto Kraševskio piešinys.

Kokia pastato būklė buvo XVII amžiuje, tiksliau galima būtų nustatyti tik atlikus detalius objekto tyrimus. Žygimanto Buržinsko ir Aurimo Širvio hipotetinė rekonstrukcija

pastato siejimas su valdovo mirtimi nebuvo romantizmo epochos rezultatas, rodo jau XVIII amžiaus pabaigos dokumentai.

Seniausi turimi duomenys apie statinį nukelia dar į XVII amžiaus pradžią. Merkinės miesto dokumentai byloja, kad tai buvo miestelio burmistro Tomo Karlovičiaus ir jo žmonos Onos Pikieliovos nuosavybė. T. Karlovičius buvęs bajoriškos kilmės turtingas asmuo, greičiausiai galėjęs užsiimti prekyba Nemunu, nes šaltiniuose minima, kad jo sandėlis stovėjo prie Merkinės, upiniame uoste. Šios šeimos išsomis buvo funduota Sv. Petro parapijos altarija. Merkinės bažnyčioje už šių asmenų sielas buvo meldžiamasi net iki XIX amžiaus pradžios.

Šių asmenų svarbą rodo ir tai, kad jie buvo palaidoti gana garbingoje vietoje, Merkinės parapiinės bažnyčios centre įrengus kriptą. Marmurinė plokštė su giminės herbu dengė jų palaidojimo vietą iki XIX amžiaus vidurio, kai sukeltos bažnyčios grindys ją paslėpė, kartu nusinešdamos į užmarštį ir šių asmenų atminimą.

1620 metų pastato turto inventoriuje informacijos apie namo išorę randame nedaug, bet iš patalpų skaičiaus ir aprašymo matyti, jog tai buvo didelis dviejų aukštų mūrinis pastatas, kurio didžioji dalis langų turėjo langines. Pačių patalpų aprašymas leidžia manyti, kad pagrindinis pastato turis iš esmės nepasikeitė iki XX amžiaus rekonstrukcijos. Minėtame inventoriuje nurodoma, jog pirmame aukšte nuo aikštės pusės buvo nemaža svetainė susitikimams, stovėjo puošni koklinė krosnis. Šalia pastato buvo bravoras su rūsiu bei dvejose arklidės. Tad įmanoma, kad tuomet pastatas galėjo atlikti ir užiegos funkcijas, nors istorijos šaltiniai to ir nepatvirtina. Įdomu tai, kad iš inventoriaus matyti, jog pastatą jau reikėjo remontuoti. Iš to galima spręsti, kad statinys buvo pastatytas ne vėliau kaip XVI amžiaus pabaigoje.

Šiame kontekste reikia atkreipti dėmesį į ankstesniuose šaltiniuose minimus O. Pikieliovos šeimos namus, jie taip pat minimi toje pačioje Gardino gatvėje, tačiau nenurodyta tikslesnė jų stovėjimo vieta. Mūrinis pastatas, priklausęs šiai šeimai, minimas dar 1602 metais. O 1619 metais minimas „dom Pikielowszczyznie“, jo kontekste – ir T. Karlovičiaus žmona. Nors nėra išsamesnių istorinių duomenų, negalima atmesti galimybės, jog tai tas pats aptariamas pastatas, kurį galbūt T. Karlovičius gavo kaip savą valdą po vedybų.

Valdovo mirtis

Po T. Karlovičiaus mirties namas atiteko italų kilmės Merkinės seniūnui Mikalojui Scipioni Campo, šis vėliau jį pardavė Prūsijos bajorui vokiečiui Tobiasui Poppeliui. Šis pardavimo aktas įrašytas į miesto magistrato knygą 1643 metais. Iš to galima daryti išvadą, kad būtent nuosavybės teisę į šį pastatą turint šiam vokiečiui Vladislovas Vaza lemtinę 1648 metų gegužę ir sulaukė mirties.

Labai svarbu paminėti tai, jog valdovo apsilankymai mieste nebuvo vienadieniai. Istorijos šaltiniai rodo, kad Merkinėje Vladislovas Vaza yra praleidęs išties savaites nerodydamas didelio noro kuo greičiau pasiekti Vilnių. Tikėtina, kad tokie valdovo laikysenai turėjo įtakos Merkinėje tada gyvenusi jo favoritė Jadvyga Lužkovska.

Beje, T. Poppelis, prasidėjus kazokų sukilimui, dalyvavo jį malšinant. Jau po Vladislovo Vazos mirties Jono Kazimiero Vazos privilegijoje jis buvo įvardytas ne tik kaip bajoras, bet kaip ir pėstininkų rotmistras. Valdovas už karo nuopelnus sava privilegija atleido jo valdomą ir mus dominantį pastatą nuo visų mokesčių. Pats T. Poppelis ir jo žmona Merkinės aktuose minimi iki 1653 metų.

Paminklas karaliui V. Vazai. Sąskaita aukoms: LT91718120000230259
Merkinės krašto muziejus, kodas 304439923;

Slaverolio eskizas. Aut. J. Kinulurytė

Skvero ir biusto valdovui Vladislavui Vazai vizualizacija. Biusto modelio autorius Dalius Drėgva. dalis buvo beveik griūvanti, o pirmas aukštas paverstas svirnu.

J. I. Kraševskio piešinyje vaizduojami du pastato fasadai, iš aikštės pusės matyti, jog tuo metu vis dar buvo XVII amžiui būdingų puošybės elementų. 1908 metais laikraštyje „Darbas“ (lenk. „Praca“) randame aprašymą, kaip pastatas atrodė XIX amžiaus viduryje: buvo gerokai apleistas, išnuomotas žydams, jie pirmame aukšte įsirengė smulkę. Pastato vidus buvo gerokai perstatytas, jame atsirado daugiau patalpų. Minima per pastato tūrį į jo vidinį kiemą vedusi skliautuota

niša. Rašoma, kad pastato rūšiai buvo beveik užversti žemėmis.

Merkinės parapiinė bažnyčia slepia pirmųjų žinomų Vazos namų valdytojų palaikus. Tiksli kriptos vieta iki šiol nežinoma. XIX amžiaus viduryje nurodyta, jog ji buvo bažnyčios centre. Žygimanto Buržinsko nuotrauka gyvenimą grįžta sąvoka „Vazos namas“ ir verčia baisyti vien tik sovietinio bendrabučio įvaizdžiu. Atrodo, kad pamažu šio pastato vertė bus suvokta ir (tikėkimės!) ateisiantis naujasis investuotojas tai įvertins kaip pranašumą ir galimybę grąžinant ankstesnę pastato didybę. Nors tai ir nebuvo Lietuvos valdovų nuosavybė, šis objektas atskleidžia Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų kultūros raidą, Merkinės magdeburginio miesto išsivystymą ir galią, valdovų kelią tarp Vilniaus ir Krokuvos, primena Lenkijos karalių ir Lietuvos didįjį kunigaikštį, kuris Merkinėje praleido išsčius mėnesius.

Iš vėlesnių dokumentų matyti, jog šį pastatą ne vėliau kaip 1653 metais įsigijo jau iki tol dažnai tarp Merkinės miesto aktų minimas valdovo gydytojas Jonas Urbanovskis. Jį, lygiai taip pat kaip ir ankstesnį savininką, valdovas atleido nuo visų prievolių.

Idomu tai, kad Jonas Kazimieras Vaza tai padarė ir iki to laiko, kai Merkinę nusiaubė kazokų ir maskvėnų kariuomenės 1653 metais, ir po to – 1661 metais. Tuomet miestas ir visą valstybę ištiko neregėto masto katastrofa, Merkinė, kaip ir visa valstybė, buvo apiplėšta, išžudyta daug gyventojų.

Nykimo laikotarpis

Vėlesniu laikotarpiu daugiau nei pusę amžiaus apie statinį žinių nėra iki pat 1724 metų, kai Zigmantas Urbanovskis (pats nurodęs, kad jo giminaitis J. Urbanovkis įsigijo šį pastatą) pardavė namą Merkinės jėzuitams. 1774 metų jėzuitų turto inventoriuje taip pat minimas „Urbanovskio sklypas“. Iš to meto inventoriaus matyti, kad pastato būklė buvo panaši į tą, kokią matome XIX amžiaus viduryje Juozapo Ignato Kraševskio piešinyje bei XX amžiaus pradžios Vilhelmo Grabovskio fotografijoje. Galinė pastato

XX amžiaus pradžioje pastatą įsigijo carinės Rusijos kazokų pulkininkas Kulinskis, kuris statinį rekonstravo, nugriovė vieną jo korpusų ir naujai perstatė. Tuomet jis įgavo XIX amžiaus pabaigai – XX amžiaus pradžiai būdingą stilistiką. Keistas sutapimas, kad pastatas dar XVII amžiuje buvo privilegijuotas už jo savininko kovas su kazokais, o XX amžiaus pradžioje pats kazokų pulkininkas šį pastatą negrįžtamai suniokojo.

Tarpukariu čia buvo įsikūrusi progimnazija, taip pat valsčiaus valdyba. Sovietiniais metais čia įrengiant mokyklos bendrabučių puošybės elementai (rustai, karnizai) buvo numušti, pastatas beveik prarado stiliaus požymius. Po pastatu nuo aikštės pusės yra išlikęs XVI amžiaus pabaigai – XVII amžiaus pradžiai menantis nemažas rūšys. Vietos gyventojai pasakoja, kad galinėje pastato dalyje vykdant nedidelius statybos darbus darbininkai buvo atkasę kito rūšio fragmentus, tai patvirtintų istorijos šaltinių duomenis. Neabejotinai reikalingi detalūs pastato tyrimai, jie atskleistų kur kas ryškesnį senąjį pastato vaizdą.

Grįžta sąvoka „Vazos namas“

Nors statinys yra įtrauktas į Kultūros vertybių registrą, pastaraisiais dešimtmeciais jis taip pat kentėjo nuo nemokšišku, nesuderintų statybos darbų. Dauguma patalpų visiškai nenaudojamos, avarinės būklės. Svarbu, kad pagaliau į viešąjį visuomenės